

Millum miðöld og modernitet

BÓKMENTIR. Fyrsta stuttsögusavnið hjá Williami Heinesen fevnir víða og vísir, at hövundurinn eisini á hesum øki hevur meira enn vanligt hegni

Jógvan Isaksen,
bókmentafroðingur

Í bókini „Færø og kosmos“ skrivur W. Glyn Jones, at tá ið William Heinesen í 1957 gevur út stuttsögusavnið „Det fortryllede Lys“, so hevur hann sett út í kortið av nýggjum. Á sama hátt sum hann í 1934 við „Blæsende Gry“ fór frá yrkingasøvnunum til í høvuðsheitum at skriva skaldsögur, so er skiftið nú frá skaldsögum til stuttsögur. Nakað er um hetta, tí frá miðjum fimti árunum og fram koma seks stuttsögusøvn út, men bara tvær skaldsögur. Í samroðu sigur William Heinesen, at skaldsagan sum slag er langrokjút, og av tí at hann hevði so nógv í kvittanum, skifti hann yvir til stuttsögur. Hann leggur aftrat, at hann altíð hevur mett sínar søgur sum í roynd og veru samandrignar skaldsögur.

Fyrsta søgan í „Det fortryllede Lys“, „Stormnatten“, hevur fleiri av teimum somu persónunum sum „De fortabte Spillemand“ og „Moder Syvstjerne“. Fru Nillegård er ein, og kona - nú einkja - smiðin Janniksen er ein onnur. Tað sigst, at smiðurin skjeyt seg, tí konan og Ankersen plágaða hann so við teirra evindaliga syndatosi.

Í illveðri fer ein kroysa úti á Tonglatanga á flog. Tvær vinkonur, báðar eita Anna, men eru annars so ymskar sum dagur og nátt, gerast heimleysar. Tann stinnara av teimum, eitur Tongl-Anna og hevur í mangar mátar havt eina harða lagnu. Sonurin er horvin úti í verðini, tvær dotur eru deyðar ungar og ein faðir- og móðurleys genta, sum hon hevði tikið til sín, kom verjuráðið og tók frá henni. Tongl-Anna var í mong ár frilla hjá Janniksen smiði, og tiskil var hon illa dámd av sømiligum fólki. Sjálvsagt serliga konu smiðs, Rosu.

Eftir at hava bjargað sær og vinkonuni úr leivdunum av húsumum svímar Tongl-Anna og

vaknar heima hjá sínum deyðsfigginda smiðinkjuni. Tann ringasti marrudreymurin er gingin út, og Tongl-Anna grætur av vreiði, meðan Rosa roynir at lástast lítt og góð og í veruleikanum er meinfýsin og skaðafro. Líkt er til, at illveðrið hevur veitt teimum trúgvandi hyklarunum sigurin, men Tongl-Anna veit ráð. Hon stoytir seg á sjógv.

Syndarblómur

Hin Anna, Simeons-Anna - er navnið lent frá Bellman? - er móttsett vinkonuni mild og fyrikomandi, men heldur ikki hon hevur havt tað stuttligt. Hon verður trúlovað Paulusi av Skálafjörðinum, men hann vísir seg at vera beiggi hennara. (Nakað sama søga kemur fyrri í „Balladen om Boledrenge“ í „Laterna Magica“ 1985). Hetta niður báðum fast, og meðan Anna dregur seg burtur frá verðini, letur Paulus seg endurdøypa til „den engelske mission“ og fer út at sigla.

Ein moraliserandi vísa við heitinum „Syndens Blomster“ verður yrkt um lagnuna hjá hesum báðum. Ein av donsku týðingunum av „Les Fleur du Mal“ hjá Baudelaire eitur nett tað sama, og hóast hesar yrkingar valda hava nakað beinleiðis við søguna at skaffa, so er tað tekin um, hvussu William Heinesen spælir sær við nývnum og hugasambondum. Leggjast kann aftrat, at aðaltema í savninum hjá Baudelaire er, hvussu menniskjað strembar eftir tí góða, men verður drigið ímóti tí ónda.

Tann málsligi meistarskapurin hjá hövundinum kemur væl og virðiliga til sjóndar í søguni, og hann stuttleikar sær greiðliga við at handfara og mýkja orð og setningar. Hóast sorgarleikin, so eru lýsingarnar í høvuðsheitum stuttligar, og ovfarakæti er á hövundinum, tá ið hann ger deyðar lutir livandi: „En lappet dyne kom færende, grebet af det almindelige tingenes afsind, den teede sig som et bæst og strakte en gammel sømand til jorden inden den omsider ligesom i hulkende lidenskab klamrede sig fast til jordermoder fru Nillegårds karnap“.

Ein málslig snilda, sum William Heinesen javnar brúkar, er at lata týðningar gliða, so at lesarin nóg illa varmast tað. Um Tongl-Onnu sigst, at pápin var spánióli, men stutt seinni nevnr frásøgumaðurin hana „denne stivsindede spániol“. Frá sleið til

veruleika upp á stuttan tein. „Stormnatten“ er ein ógvuliga samandrigin frásøgn, ið samstundis skapar eina verð, har hjáhendingarnar eru nógv. Høvuðsøgan og karmur um frásøgnina er illveðrið, og hvat ið fyrirferst Tongl-Onnu og Simeons-Onnu. Aftrat hesum fær lesarin í stuttum liv og lagnu hjá báðum, hvussu tað gekst við gentuni, sum Tongl-Anna ikki slapp at hava, hvussu var við Janniksen smiði og hví, hvussu ein konslafrúan er o.m. Í mongum av hesum líkist „Stormnatten“ meiri eini skaldsøgu enn eini stuttsøgu, sum í flestu forum dúvar upp á ta einstøku hendingina. Og eitt aftrat: spurningarnir, sum søgan setur fram, eru etiskir og átrúnaðarlígr, sum eisini persónnóvnini benda á.

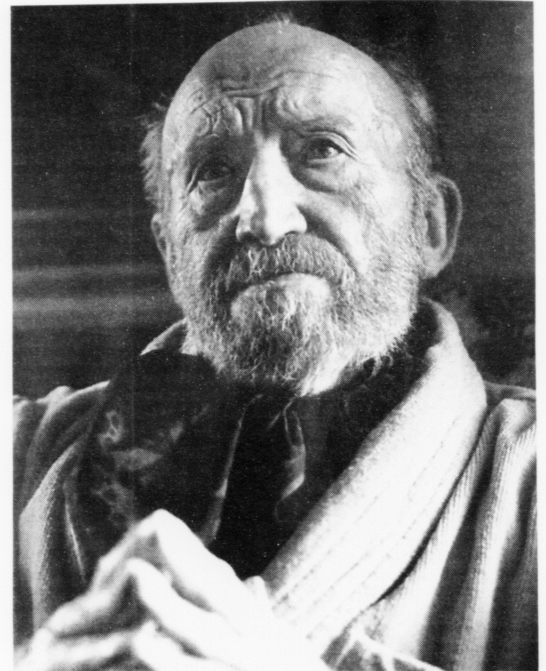
At taka við lagnuni

„Belsmanden“ er um Kristin hosnemann, sum ríkar seg upp við at selja brennivín og veit, at tað er skeiðt, men ikki megnar at lata vera. Hann fóllir við sjálvum sær, at hann er glataður, at Illimaður er harri hansara. Konan, sum hevur roynt at bjarga honum, umvendir seg fyrri hansara sakir til Belsabb, so tey kunnu fylgjast inn í glatanina.

Kristin og konan eru ikki partar av tí modernaða samfelagnum, har tað sambært hövundin er lætt at fáa eina umvending og síðani fara upp í kommunupolitik. Trýrt tú av álvara, og tað gera hjúnnini bæði, so slepst ikki undan lagnuni. Kristin - legg merki til navnið - hevur syndað, og tað straffar hann seg sjávan fyrri.

Tann næsta søgan, „Grylen“, hevur eisini samband við miðöldina og væl longur aftur við. Úti á oygni Stapa gongur Ungi-Dunaldur gryla á hvørjum ári. Tað er ein tung lagna, sum tykist at hava ligið á monnum í slectini í oldir, og lönin er ymskt til matna frá bygdarfólkunum. Grylan er „meget ladden og bærer horn og hale, hun lugter ilde og giver underlige lyde fra sig“, men hvussu hon er vorðin innan, veit eingin, tí „hendes væsen er gådefuld, for det har rødder i dunkel urtids nat.“ Grylan gongur við einari veldugari stong, og søgn er, at hon veitir fruktugóðsku á øllum økjum.

Ein dømandi missionerur vil gera gryluberan Dunald til Antikrist, men øll vita, uttan at vilja vera við tað, at hann er Anti-Deyðin. Tey vita eisini, at Grylan ikki er Gudi til tokka: „Gud og Grylan er uførenlige,

kan ikke rummes i samme tanke, de to magter er som ild og vand, det syder og sortner hvor de mødes, og derfor holdes de strengt adskilt fra hinanden“.

Her er tann kristna dualisman á lofti, eins og í „Moder Syvstjerne“, og sum í hesari koma myndir frá havsins botni fyrri. Örminni um máttin hjá Gryluni í fyrndini er í blóðinum „som bundfisk i dybe vande“, og tá ið ósandi sjónir leika innan í honum, er tað sum „hullede troldsole og sønemoner“.

Reinsan gjøgnum synd

Fólk halda gleim fóstulávints mánaðag, og sum í spólni rætta tey litlalingar út ímóti Illamanni, og „Det er ikke til at forklare at det urene således kan bringe renhed, ja løftelse“. Fyri at fullgera reinsanina gjøgnum synd gongur Grylan týsdag, tá ið fólk eru móð upp á bæði kropp og sál, og Illimaður telur litlalingrar.

Kona Dunald, Signa, dámar ikki, at hann gongur gryla, og tað er kanska ikki loðið, men okkurt meira er sum bilar. Tá ið tíðin nærkast, leggur hon fyrri við at gráta, so ger hon seg sum ís, og hon tosar ikki við hann í vikur aftan á fóstulávint. Tað er eingin ivi um, at grylugongan er bæði syndig og ein stór skomm, men hon útvegar húskinum mat, og Signa má hava kent korini, tá ið hon giftist Dunaldi. Hvi er hon so syrgin og fúkandi?

Svarið er ivaleyst, at Signa er sjalu og ill um at bliva svikin. Hvørt ár, tá ið Dunaldur hevur verið Grylan, fer hann til Isan - sum eisini eitur Elisabeth - og verður tváður, og síðani gerast tey eitt í seingini hjá henni. Tvs.

at grundgevingin hjá Dunaldi at ganga gryla ikki bara er traditi- on, men eisini ein persónlig trongd.

Tíðin hjá Gryluni er við at vera av. Aðrástáðni hava tey fyrri langari tíð síðani slept henni, og Dunaldur eigur bara dótur, so eisini her hómost ein endi. Tá ið traditi- onir ikki longur eru eyð- seddar, gerast tey ofta tilvildar- ligar. Harumframt flókist alt tað persónliga hjá Dunaldi uppi, og er lesarin eftirskettin, varmast hann, at Isan hevur verið einkja í fimtan ár, og Dunaldur hevur gingið gryla í fjúrtan. Hvat er atvold, og hvat er avleiðing? Tað er væl av tí upprunaligu Gryluni í gonguni hjá Dunaldi - hesum borgar søgan fyrri - men her í endaskeiðnum hevur tað persón- liggja eisini fittan týðning.

Pinslasøgan hjá Dunaldi, so heiðin hon er, líkist einum kristnum mynstri: fyrst verður tær so mangt fyrri, og síðani sleppur tú í paradís! Tvídrátturin í søguni snýr seg kortini ikka bara um sálina móttvegis líkam- inum, har kropspins djýpu lystir ein dag í árinum sleppa at vísa seg í einum elligomlum, reins- andi dansi. Persónligar grundir skapa nýggjar spenningar og gera eina fláaskipan av motiv- um, sum á annan bógvin spegla ta fúnandi traditi- onina og á hin bógvin modernitetin í søguni.

Napoleonskríggini

„Ulveid“ fer fram undir krígn- um og minnir í mongum um „Den sorte Gryde“. Napoleon Adriensen sakførari liggur at doyggja, og tann sekteriski beigginn, Blücher, plágar lívið av honum at lata allar ognir til tey fátæku, so hann skal sleppa inn í